

המושגים "סיכון התפתחותי" ו "פסיכוטי": מקומם במשפט קטינים

לאחרונה השתתפתי בדיון בבית המשפט שבו שירותי הרווחה הצדיקו בקשה לאשפוז כפוי לקטין על בסיס הימצאו ב"סיכון התפתחותי". כאשר השופט ביקש הבהרה, גם נאמר שהקטין "פסיכוטי" על בסיס בדיקה מסוימת במהלך אשפוז ממשוך. מאחר שנוצרה אי-בהירות באולם בית המשפט לגבי מושגים שהשימוש בהם יכול להצדיק לכאורה רמה גבוהה מאד של התערבות של המדינה בחיי האזרח - שלילת חירותו של הקטין וחירות הוריו – ראיתי לנכון להסביר את הבעייתיות בשימוש במושגים הללו.

בחוק הנוער הידוע באי-בהירותו מופיע המושג "סיכון" בלבד, לא סיכון התפתחותי. כפי שציין כב' השופט י. עמית כבר בשנת 2009, המונח "סיכון" כללי מדי ועמום מדי והשימוש בו יכול להצדיק התערבותם של שירותי הרווחה בחייו של כמעט כל ילד. ואכן הספרות המקצועית על ילדים בסיכון ("Children at Risk") בדרך כלל מקפידה להעמיד כנגד הסיכון את גורמי ה"חוסן" (resilience) שקיימים בכדי להתמודד עם הסיכון. באופן מקצועי הקהילה או המשפחה זקוקה להתערבות מצד החברה כאשר **האיזון** בין גורמי הסיכון וגורמי ההתמודדות הוא לרעת הקטין. על כן טוב שיהיה מצופה שציון של סיכון תמיד יהיה מלווה בפירוט גורמי החוסן (כוחות נפשיים פנימיים, משפחה, קהילה, מוסדות חינוך, רשת חברתית וכו') והערכת האיזון בין שני הגורמים. אפשר גם להצביע על זכותה של כל משפחה אשר בנה נחשב "בסיכון" שגם כוחות ההתמודדות יפורטו. אימוץ הצעה פשוטה ומקצועית זו כבר תעשה רבות לאזן את הדיונים בבתי המשפט לנוער.

לכאורה תוספת התואר "התפתחותי" למונח "סיכון" גורמת לעמעום יותר גדול, וזאת מכמה סיבות. הסיבה הראשונה טמונה במושג "התפתחות". על איזה התפתחות מדובר? על התפתחות פיזית, קוגניטיבית, מינית, חינוכית, חברתית או נפשית? בכל תחום קיימים חילוקי דעות מקצועיים ומדעיים לגבי ה"נורמה" ולגבי הדרך למדוד חריגות, וכל שכן לגבי הסיבתיות לגרימת חריגות. ואם "התפתחותי" רוצה לומר "התפתחותי נפשי", אז לפי איזו תיאוריה של התפתחות נפשית ה"סיכון" מוגדר? יש הבדל בין סיכון ל"עצירה התפתחותית בגיל ההתבגרות" לפי לאופר ולאופר וסיכון להתפתחות של דימוי עצמי נמוך לפי אדלר או התפתחות של סכיזופרניה. וברגע שאיש המקצוע מסביר בפרוטרוט על איזה סיכון הוא מדבר וכיצד הוא שוקל את גורמי הסיכון לעומת גורמי החיסון, המילה "התפתחותי" כבר מיותר. על כן לדעתי בתי המשפט יעשו טוב לדחות טיעונים כלליים ל"סיכון התפתחותי" על הסף ולדרוש פירוט של סיכון שמתואר באופן מקצועי מלא.

אבל האמת ש"סיכון התפתחותי" נכנס לדיונים משפטיים לגבי קטינים לא במקרים של חוק נוער אלא בדיונים לגבי אשפוז כפוי כמו זה שהשתתפתי בו זה עתה. החוק לגבי מבוגרים דורש את הקריטריון שהחולה מהווה סכנה לעצמו או לזולתו. מעטים הקטינים שמהווים סכנה מסוג זה. כאן הבקשות לאשפוז כפוי הכניסו את המונח "סיכון התפתחותי" כתחליף לסכנה לעצמו. ויש שהיו טוענים שהסיכון ההתפתחותי הוא להתפתחות של מחלת נפש, והיו מתארים את הקטינים כסובלים מ"פסיכוזה זחלנית". שימוש במונח "סיכון התפתחותי" במצבים כאלה בעייתי ביותר ומכמה סיבות. הסיבה הראשונה, שאין שום בסיס ראייתי שיכול לציין מי יפתח פסיכוזה ומי לא. הסיבה השנייה היא שאין בסיס ראייתי לטיעון שאשפוז יותר מוקדם או מתן תרופות יותר מוקדם ישנו את התוצאה אצל מי שעתידו להתמודד עם פסיכוזה. אדרבה, יש רגליים רחבות לטיעון שהחזקת קטין בקהילה ובחיק משפחתו כול עוד

אפשר יכולה לשפר את הפרוגנוזה הסופית. הסיבה השלישית היא שהפסיכיאטריה עצמה זרקה את המונח "פסיכوزה זחלנית" לפח האשפה של טיעונים שלא זכו לביסוס ראייתי. הסיבה הרביעית היא שהחוק אינו מכיר באשפוז כפוי כפעולה לשם מניעת התפתחות של מחלה, אלא כמניעה לפעולה אלימה ומסוכנת. מכל הסיבות הללו נראה שבית המשפט יעשה טוב לדחות על הסף "סיכון התפתחותי" כבסיס לאשפוז כפוי של קטין. ואם זה פותח מבוכה שאינו מאפשר כמעט אשפוז כפוי של קטין, אולי הדבר מלמד שכל אשפוז כפוי של קטין מלמד על מחדל במערכת בריאות הנפש בקהילה. אם טיפול מתאים בקהילה, כמעט ותמיד אפשר או למנוע אשפוז או להגיע לאשפוז בהסכמה.

המילה "פסוכוזה" שהזכרתי לעיל אומרת דרשני. כבר בשנת 1949 הפילוסוף הפוזיטיביסטי גילברט רייל, בפרק הרביעי של ספרו המפורסם (לא כל כך מפורסם בארץ משום מה) The Concept of Mind, ציין שיש מונחים שהשימוש בהם מכנה גם תופעה וגם נטייה. פסיכוזה היא אחת מהמונחים הללו. פסיכוזה מציינת מצב זמני (תופעה) שבו אדם אינו מסוגל לבקר מציאות, וגם נטייה כללית להיכנס למצב פסיכוטי. למשל סכיזופרניה אז הוגדרה כ"פסיכוזה" כלומר מחלה עם נטייה למצבים פסיכוטיים (לעומת "נוירוזה"). סכיזופרן ברמיסיה הוגדר פורמאליט "פסיכוטי לא פסיכוטי". גם בבית המשפט שמענו טיעון שהקטין היה "פסיכוטי" (תופעה) בבדיקה כלשהי במהלך האשפוז ועל כן יש סיכון (התפתחותי, כמובן) לפסיכוזה (נטייה – מחלה). לדעתי בית המשפט יעשה טוב לדחות על הסף כל שימוש במונח "פסיכוטי" ובמקומה ידרוש להבין מה הייתה חומרת התופעה שהופיעה, באיזו נסיבות ולכמה זמן ומה הבסיס לטיעון שתופעה זו מלמדת על הסיכון להתפתחות של מחלת נפש. כך הדיון יהיה יותר ברור.